

«совість», «інтелектуальні цінності», «моральна чистота», «доброта». У статті представлені основні висновки емпіричного дослідження про те, що у осіб з високим і низьким рівнем суб'єктивного благополуччя виражені достовірно значимі взаємозв'язки свідомості життя і цінностей, які вони реалізують, що високий ступінь реалізації духовних цінностей є показником високого рівня суб'єктивного благополуччя особистості. Об'єктом емпіричного дослідження були чоловіки і жінки від 20 до 60 років у кількості 116 осіб (58 чоловіків та 58 жінок). Методи і методики дослідження: опитувальник Р.С.Еліота «Оцінка рівня задоволеності якістю життя» (адаптація Н.Водопьянковой); «Методика дослідження і діагностики смисложиттєвих орієнтацій» Д.О. Леонтєва (тест СЖО); «Шкала задоволеності життям» Е. Дінера і ін. (Шуджі); «Шкала суб'єктивного щастя» С.Любомірські (ШСС); авторська анкета «Духовні цінності особистості», спрямована на встановлення ступеня реалізованості духовних цінностей у респондентів.

Ключові слова: духовні цінності, суб'єктивне благополуччя, смисложиттєві орієнтації, рефлексія.

Cheprasova E. M.

Psychological features of realization of spiritual values in people with different levels of subjective well-being

The article investigates the relationship of spiritual values in people with different levels of subjective well-being. Substantiates the relationship between indicators of subjective well-being, and some spiritual values, which the respondents in early and middle adulthood implement in your life: "responsibility", "belief in Absolute", "unconditional love", "harmony", "creation of life", "perception of life in all its manifestation", "freedom", "honesty", "justice", "as hills of the spirit", "self-knowledge" "conscience," "smart value", "moral cleanliness", "kindness".

The article presents the main findings of the empirical research that individuals with high and low levels of subjective well-being expressed reliably significant correlation of meaningfulness of life and values they implement, that a high degree of realization of spiritual values is an indicator of high level of subjective well-being of the individual. The object of the empirical study were men and women from 20 to 60 years in the amount of 116 people (58 men and 58 women). Methods and techniques of research: questionnaire of R. S. Eliot "The Assessment of the level of satisfaction with quality of life" (adaptation N.E.Vodopyanova); "Life Meaning Orientations Test" by D. A. Leontiev (LOT); Scale of life satisfaction" by E. Diener and others (SWLS); "Subjective happiness scale" S. Lubomirski (SHS); author's questionnaire "The Spiritual values of the personality", aimed at establishing the degree of achievement of the spiritual values of the respondents.

Key words: spiritual values, subjective well-being, life orientation, reflection.

Чепрасова Елла Маратівна – аспірант, педагог-психолог.

УДК 316.61-053.4-056.26

Черних Л.А.

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ

У статті розглянуті основні підходи до поняття «соціальна адаптація» дошкільників з нормативним розвитком та з порушенням зору. Визначено, що соціальна адаптація розглядається в працях дослідників у трьох аспектах: педагогічному, соціологічному та психологічному. Причому у педагогічному аспекті існують щонайменше п'ять груп досліджень проблеми соціальної адаптації та соціалізації. Першу групу складають загальні питання соціальної педагогіки. Друга група досліджень присвячена проблемам формування особистості, її виховання й соціальної адаптації. Третя група розкриває питання організації діяльності інноваційних освітніх установ, у тому числі й дошкільних. Четверта група представлена в дослідженнях сучасних підходів до вивчення й побудови педагогічного процесу на основі ідей ненасильства. П'ята група досліджень полягає в прилученні дітей за допомогою педагогічної культури до методів і засобів народної творчості, народної педагогіки. Соціологічний аспект вивчення проблеми соціальної адаптації представлений у теорії й методології соціальної педагогіки, соціальної роботи, соціалізації, соціальної компетентності. Розгляд проблеми соціальної адаптації дошкільника у психологічному аспекті включає дослідження культурно-історичної концепції розвитку особистості, індивідуально-диференційованого підходу до вивчення й виховання дітей з різними формами дизонтогенезу, вплив соціального середовища на формування особистості дитини, урахування закономірностей психічного й соціально-особистісного розвитку у дошкільному віці як сензитивному у формуванні й розвитку особистості, а також соціалізацію й соціальну адаптацію дитини в суспільстві.

У статті розглянуто поняття адаптації, соціальної та сенсорної адаптації, типи адаптаційного процесу. Визначено, що у розвитку нормальних і аномальних дітей існують загальні закономірності. Своєрідність розвитку аномальної дитини обумовлена характером дефекту. Дефект зору впливає на формування соціальної адаптації дитини дошкільного віку, тому вона має певні особливості. Підкреслено, що важливим механізмом соціальної адаптації дитини дошкільного віку з порушенням зору з метою формування культури спілкування, засвоєння правил поведінки, загальноприйнятих норм, виступає наслідування дорослим, особливо батькам і вихователям.

Ключові слова: соціальна адаптація, діти дошкільного віку, дошкільники з порушенням зору, аспекти дослідження соціальної адаптації, соціалізація, соціальна компетентність.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації й комп'ютеризації сучасного суспільства, що відбуваються у світі, змушують переглянути погляди на навчання й виховання дітей, починаючи з раннього дитинства до дитячого садка, школи, вузу. Ці процеси не могли не торкнутися дітей з особливими потребами. Зі зміною суспільної свідомості змінюються вимоги до навчання й виховання таких дітей, а також критерії навчання. Усе більше дітей з порушенням зору, слуху, руховими порушеннями, порушеннями мови, інтелекту навчаються в інклюзивних і інтегрованих групах і шкільних класах, де більш якісно відбувається їхня соціалізація, адаптація й інтеграція в соціум.

Разом з тим вихователі й учителі зіштовхуються з масою проблем, пов'язаних з наданням спеціальних умов навчання для таких дітей: наявність пандусів для візочників, тьюторів і фахівців супроводу (лікарів, дефектологів, логопедів, спеціальних психологів), сенсорних кімнат і кабінетів фізичної й психічної реабілітації й ін. Головне

завдання, що ставлять перед собою педагоги, психологи, лікарі – адаптувати дитину з особливими потребами до сучасних вимог соціуму для її успішної інтеграції й самореалізації.

Мета статті – проаналізувати підходи вітчизняних та зарубіжних дослідників до проблеми соціальної адаптації дітей дошкільного віку з порушенням зору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Численні дослідження, які присвячені адаптації дітей дошкільного віку, дозволяють виділити кілька аспектів розробки цієї проблеми. У педагогічному аспекті, за твердженням О.О. Слушкіної, необхідно виділити кілька груп досліджень [6, с. 3-4].

Першу групу становлять проблеми соціальної адаптації й соціалізації (О.А. Ахвердова, В.Т. Ащепков, О.І. Зотова, І.С. Кон, І.К. Кряжева, Л.М. Растова, Т. Шибутані), загальні питання соціальної педагогіки, розкриті в працях А.І. Акулової, Н.Є. Бекетової, Б.П. Бітінаса, В.Г. Бочарової, Т.А. Васильєвої, Ю.В. Волошкової, Б.З. Вульфою, А.Є. Вигорбіної, М.А.Галагузової, В.Н. Гурової, М.П. Гур'янової, В.І. Загвязинського, І.Н. Закатової, Л.В. Мардахаєвої, А.В. Мудрика, Г.А. Новоқшонової, Л.Я. Олфіренко, В.Д. Семенової, О.М. Сорочинської, Г.Н. Філонової, П.А. Штепченко, Д.Ф. Яркіної.

Друга група досліджень присвячена проблемам формування особистості, її виховання й соціальної адаптації й представлена в роботах О.М. Александровської, Б.Н. Алмазової, М.В. Антропової, М.М. Безруких, С.А. Белічевої, В.С. Богословської, Б.З. Вульфою, Г.Д. Глейзера, І.В. Гребеннікова, Т.Ю. Гущиної, С.В. Дармодехіна, І.С. Кона, І.В. Крупиної, Л.Є. Нікітіної, А.М. Панової, А.С. Роботової. Рівні адаптації визначені М.В. Максимовою, умови успішної адаптації описані в роботах В.В. Тонкової-Ямпольської, Л.Ф. Бережкова, причини дезадаптації — у роботах Р.В. Овчарової, М.М. Безруких; проблемам соціальної адаптації присвячені роботи Л.С. Виготського, Б.З. Вульфою, В.Н. Гурова, Л.Н. Кагана, А.В. Мудрика, А.В. Петровського, Ж. Піаже, О.О. Реана.

Третя група розкриває питання організації діяльності інноваційних освітніх установ, у тому числі й дошкільних. У роботах К.Ю. Білої, Л.М. Денякіна, І.Ф. Ісаєва, В.С. Лазарева, О.М. Моїсєєвої, М.М. Поташніка, П.І. Третьякова, Р.М. Чумієвої, Т.І. Шамової, Л.С. Виготського, О.В. Запорожця, О.М. Леонтєва, М.І. Лісіної, С.Л. Рубінштейна розглянута роль людини як суб'єкта оволодіння діяльністю, у працях О.В. Бондаревської, Н.М. Боритко, В.А. Кальня, В.С. Лазаревої, О.М. Моїсєєвої, Є.С. Полат, М.М. Поташніка, В.С. Сергєєвої, В.П. Симонова, П.І.Третьякової, К.М. Ушакова, Р.М. Чумієвої, Т.І. Шамової, С.Є. Шишова, Є.А. Ямбурга описані різні моделі й напрямки діяльності інноваційної школи.

Четверта група представлена в дослідженнях сучасних підходів до вивчення й побудови педагогічного процесу на основі ідей ненасильства: цілісний підхід при побудові педагогічного процесу на основі принципів ненасильства (В.С. Льїн, Н.К. Сергєєв, В.О. Сластьонін), особистісно орієнтований підхід (В.В. Серіков, А.В. Петровський, І.Б. Котова, Є.О. Крюкова, Є.Н. Шиянов), культурологічний підхід (О.В. Бондаревська, І.А. Колеснікова), педагогічна підтримка й соціалізація дитини в умовах родини й школи (Н.І. Алексєєв, О.С. Газман, О.В. Гукаленко, С.В. Ковальов, С.В. Кульневич, Д.И. Фельдштейн, І.С. Якиманська), різні аспекти підготовки педагогів до оволодіння інноваційними технологіями (Ю.П.Азаров, Н.М. Боритко, Ю.С. Брановський, В.Н. Гуров, Л.В. Поздняк, В.І. Ядешко) [2, с. 4-5].

П'ятий підхід полягає в прилученні дітей за допомогою педагогічної культури до методів і засобів народної творчості, народної педагогіки. Багато відомих педагогів і філософів звертали увагу на необхідність ранньої соціальної адаптації дитини (Я.А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, І.Г. Песталоцци, К.Д. Ушинський, К.Н. Вентцель, В.О. Сухомлинський). Роботу із соціалізації особистості варто починати якомога раніше, тому що якості, прищеплені з дитинства, виявляються міцними й впливають на весь процес подальшого розвитку особистості (А.Г. Харчев). Розробкою теоретичних основ соціальної адаптації займається соціальна педагогіка, джерела якої лежать у народній педагогіці. Дослідники народної педагогічної культури Г.Н. Волков, Г.І. Батуріна, Т.Ф. Кузіна, М.Н. Мельников, В.І. Прокопенко, вивчаючи її потенціал, відзначають, що самим характерним для народної педагогіки є цілеспрямованість у вихованні й навчанні дітей. У кожного народу подібна цілеспрямованість виражається в існуванні певного ідеалу, досягнення якого було найважливішим завданням виховання. Якості ідеальної, або довшеної, людини проявлялися в духовній і фізичній досконалості, любові до Батьківщини, шануванні й повазі старших, гармонічному співіснуванні із природою [6, с. 3].

Розглянемо соціологічний аспект вивчення проблеми соціальної адаптації дітей дошкільного віку. Серед теорій і концепцій, що розкривають даний аспект, необхідно виділити наступні: основні положення в галузі теорії й методології соціальної педагогіки й соціальної роботи (В.Г. Бочарова, С.І. Григор'єв, М.П. Гур'янова, В.І. Загвязинський, А.В. Мудрик, М.М. Плоткін, Г.Н. Філонов, Н.М. Шинкаренко й ін.); дослідження в області соціальної роботи з родиною (А.І. Антонов, С.А. Белічева, Г.П. Головіна, Л.Д. Дьоміна, І.О. Зимня, А.І. Остроухова, В.С. Торохтій і ін.) [4, с. 7].

З досліджень вищезазначених авторів можна простежити, що соціологічний аспект соціальної адаптації включає соціалізацію, соціальну компетентність. Проблема соціалізації особистості завжди була актуальною, про це свідчать дослідження відомих педагогів, таких, як: С.Т. Шацький, А.С. Макаренко, П.П. Блонський, психологів О.В. Запорожця, І.С. Кона, В.С. Мухіної. Соціалізація — саме широке поняття серед понять, що характеризує процеси, пов'язані з формуванням особистості. На основі історико-культурологічного підходу у вивченні процесу соціалізації, зазначає О.О. Слушкіна, сутність даного поняття визначається в такий спосіб: соціалізація — це засвоєння готових форм і способів соціального життя, способів взаємодії з матеріальною й духовною культурою, адаптація до соціуму, а також вироблення (спільно з дорослими й однолітками) власного соціального досвіду, ціннісних орієнтацій, свого стилю життя [6, с. 9-12].

Соціологічний аспект включає й соціальну компетентність дитини старшого дошкільного віку. Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що проблема компетентності і її формування стала актуальною в останні роки у зв'язку із введенням у теорію й практику освіти компетентнісного підходу. Значний внесок у розробку проблем компетентності в цілому внесли вітчизняні дослідники: Л.П. Алексєєва, В.К. Загвоздкін, І.О. Зимня, Д.А. Іванов, А.Г. Каспржак, Н.В. Кузьміна, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, Л.А. Петровська, Н.С. Шаблігіна й ін. Соціальна компетентність, як стверджує О.В. Полозова, — це інтегративна якість людини, сформована в процесі оволодіння уявленнями й знаннями про соціальну дійсність, активного засвоєння соціальних відносин, що виникають на різних етапах і в різних видах соціальної взаємодії, а також трактується як засвоєння етичних норм, що є основою побудови й регулювання міжособистісних і внутрішньособистісних соціальних позицій, відносин.

Проаналізувавши дослідження різних авторів за даним напрямком (Т.В. Антонова, А.Г. Гогоберідзе, Н.В. Калініна, Л.В. Коломийченко, В.Н. Куніцина, J. Mehl, W. Pfingsten, R. Hitch і ін.), слід зазначити, що виділяється ряд найбільш значущих компонентів соціальної компетентності (мотиваційний, когнітивний, емоційно-оцінний, поведінковий). Комунікативна компетенція є сполучною ланкою всіх компонентів соціальної компетентності. Сукупність компонентів може виступати показником сформованості даного виду компетентності на рівні, можливого для дошкільника й обмеженому його віковими особливостями [5, с. 3].

Сутність соціальної компетентності старших дошкільників, згідно з даними дослідження Г.М. Япарової, розглядається фахівцями неоднозначно, як: а) найважливіша, комплексна характеристика особистості, що складається з мотиваційного, когнітивного й поведінкового компонентів; б) знання про працю дорослих — їхні мотиви, результати, відношення до процесу праці і до її результатів; в) здатність адекватно обходитися із собою, з іншими, з навколишнім світом; г) адаптація до зовнішніх вимог і соціальних умов, що призводить до придбання сукупності якихось якостей особистості; д) поведінка, що забезпечує дитині адекватне відношення до позитивних і негативних ситуацій; е) творче засвоєння соціальних відносин і присвоєння дитиною основних етичних норм [7, с. 12-13.]

При розгляді психологічного аспекту вивчення проблеми соціальної адаптації дошкільників варто звернути увагу на наступні підходи: культурно-історична концепція розвитку особистості (Л.С. Виготського, О.В. Запорожця, С.Л. Рубінштейна); індивідуально-диференційований підхід до вивчення й виховання дітей з різними формами дизонтогенезу (О.Л. Алексєєва, П.К. Анохіна, В.В. Коркунова); теоретичні концепції про вплив соціального середовища на формування особистості дитини (Т.І. Бабаєва, А.С. Макаренко, Л.С. Маркової, А.В. Петровського); теоретичні положення психології про закономірності психічного й соціально-особистісного розвитку (Б.Г. Ананьєва, Л.І. Божович, Л.С. Виготського, С.А. Козлової, О.М. Леонтєва, С.Л. Рубінштейна, Д.Б. Ельконіна); про дошкільний вік як сензитивний період у формуванні й розвитку особистості (П.Я. Гальперіна, О.О. Смирнової, Л.В. Трубайчук); положення про соціалізацію й соціальну адаптацію дитини в суспільстві (Н.Ф. Голованової, І.С. Кона, А.В. Мудрика).

Аналіз процесу соціалізації як педагогічного явища у дослідженні О.О. Слушкіної дозволяє представити його зміст у вигляді структури, що включає ряд взаємозалежних компонентів: 1) комунікативний компонент; 2) пізнавальний компонент; 3) поведінковий компонент; 4) ціннісно-значеннєвий компонент [6, с. 9-12].

Цієї ж позиції дотримується ряд психологів і педагогів (Г.М. Андрєєва, О.П. Белінська, Л. Колберг, І.С. Кон), які в якості підстави змісту соціалізації виділяють соціальні ідеї, символи, цінності й установки, соціальні навички й моделі поведінки. Ці складові змісти узагальненого соціального досвіду в процесі соціалізації перетворюються у внутрішні вимоги особистості — інтерналізуються. У дитини в процесі соціалізації складається певна модель світу, система соціальних уявлень і узагальнених образів, наприклад: образ Батьківщини, образ гарної родини, образ щасливого життя. Інтерналізуючись, соціальні ідеї й образи не просто засвоюються дитиною на когнітивному рівні, а привласнюються й перетворюються в зміст її особистості. Тому соціалізація дитини — це динамічний процес її психофізичного розвитку, формування соціально значущих якостей особистості (самоповаги,

причетності, комунікативності, потреби в соціально значущій діяльності), інтегрування за допомогою соціальних інститутів у соціальне середовище.

На початкових етапах соціалізації, у дошкільному дитинстві й у молодшому шкільному віці, на думку В. А. Сухомлинського, у свідомості дітей ще важко затвердити стійкі погляди, в основі їхнього духовного життя лежать образні уявлення, переживання, почуття. Дошкільний вік є психологічною базою для успішної соціалізації особистості. Процес соціалізації, оволодіння моральними нормами широко розглядається в дитячій психології (О.О. Бодальов, Р.А. Курбанов, Є.В. Субботський, В.Г. Щур, С.Г. Якобсон). Універсальною основою для благополуччя людини в суспільстві служить її активне пристосування до умов соціального середовища шляхом засвоєння й прийняття цінностей, норм, правил і способів поведінки, тобто соціальна адаптація. У людини соціальна адаптація реалізується на основі механізмів вищої нервової діяльності і є наслідком функціонування цілісного організму [6, с. 11]

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Якщо звернутися до етимології поняття «адаптація», взятого з психологічного словника, то це: 1) пристосування будови й функцій організму, його органів і клітин до умов середовища, спрямоване на збереження гомеостазу; 2) пристосування органів почуттів до особливостей стимулів, що впливають, для їх оптимального сприйняття й запобігання рецепторів від перевантаження. Іноді виділяються різні фази процесу адаптації до незвичайних екстремальних умов: фаза первісної декомпенсації й наступних фаз часткової, а потім і повної компенсації. Зміни, що супроводжують адаптацію, зачіпають всі рівні організму — від молекулярного до психологічної регуляції діяльності. Вирішальну роль в успішності адаптації до екстремальних умов грають тренування, а також функціональний, психічний і моральний стан індивіда [3].

Таким чином, адаптація як пристосування до умов середовища в багатьох дітей з особливими потребами буде проходити своєрідно, задіється механізм компенсації порушених функцій ушкоджених сенсорів (зору, слуху) (за Л.С. Виготським) за рахунок інших органів почуттів: при порушенні зору за рахунок слуху, нюху й дотику; при порушенні слуху — за рахунок зору й дотику; при порушенні функцій опорно-рухового апарата — за рахунок зору, слуху; при порушенні мовних функцій — за рахунок слуху, моторної сфери (невербальні засоби спілкування — міміка, жести, пантоміміка), при порушенні інтелекту — за рахунок вторинної й третинної компенсації функцій (Л.С. Виготський). З вищесказаного витікає, що для дитини з особливими потребами необхідно створити спеціальні умови для ефективною адаптації й соціалізації, тобто мова йтиме про умови сенсорної (при дефектах зору, слуху) і соціальною адаптації.

Зі словника відомо, що сенсорна адаптація — це зміна чутливості аналізатора, що служить для його підстроювання до інтенсивності подразника; взагалі пристосувальна зміна чутливості до інтенсивності подразника проявляється й у різноманітних суб'єктивних обставинах. Вона може досягатися за рахунок збільшення або зменшення загальної чутливості, характеризується діапазоном зміни чутливості, швидкістю цієї зміни й вибірковістю (селективністю) змін щодо впливу, що адаптується. Закономірності адаптації показують, як змінюються пороги чутливості при тривалій дії стимулу. Фізіологічні зміни, що лежать в основі адаптації, зачіпають і периферичні, і центральні ланки аналізатора [3].

До всіх розглянутих аспектів життєдіяльності дитини з особливими потребами застосовується поняття соціальною адаптації, що трактується як постійний процес інтеграції індивіда в суспільство, процес активного пристосування індивіда до умов

соціального середовища, а також результат цього процесу. Співвідношення цих компонентів, що визначає характер поведінки, залежить від цілей і ціннісних орієнтацій індивіда й від можливостей їхнього досягнення в соціальному середовищі. У результаті досягається формування самосвідомості й рольової поведінки, здатності до самоконтролю й самообслуговування, до адекватних зв'язків з навколишнім. Хоча соціальна адаптація йде безупинно, це поняття звичайно пов'язується з періодами кардинальних змін діяльності індивіда і його оточення. Основні типи адаптаційного процесу формуються залежно від структури потреб і мотивів індивіда: 1) активний тип — характеризується перевагою активного впливу на середовище соціальне; 2) пасивний тип — визначається пасивним, конформним прийняттям цілей і ціннісних орієнтацій групи. Важливий аспект соціальної адаптації — прийняття індивідом соціальної ролі. Цим обумовлене віднесення соціальної адаптації до одного з основних соціально-психологічних механізмів соціалізації особистості. Ефективність адаптації істотно залежить від того, наскільки адекватно індивід сприймає себе й свої соціальні зв'язки: перекручене або недостатньо розвинене уявлення про себе веде до порушень адаптації, крайнім вираженням чого служить аутизм [3].

До соціальної адаптації необхідно готувати дитину з раннього дитинства. Особливо активно засвоюються культурні, моральні цінності, необхідні для соціальної адаптації, у період перебування дитини в умовах соціальних інститутів – родини й дитячого садка. Сімейні цінності діти зіставляють із цінностями дружини, взаєморозуміння, спілкування, взаємоповаги, які їм прищеплюють у дитячій дошкільній установі. Приходячи в дитячий садок у віці трьох років, до його закінчення (6-7 років) дитина повинна одержати необхідні навички адаптації й познайомитися із системою суспільних відносин у рамках своєї культури, зрозуміти своє місце в цих відносинах.

Під соціальною адаптацією дітей дошкільного віку психологи розуміють процес активного пристосування до умов соціального середовища шляхом засвоєння й прийняття норм, правил і способів поведінки, що діють у суспільстві. Л.С. Виготський сформулював основний закон культурного розвитку: «...усяка функція в культурному розвитку дитини з'являється на сцену двічі, у двох планах, сперше – соціальному, потім – психологічному. Спершу між людьми, як категорія інтерпсихічна, потім усередині дитини, як категорія інтрапсихічна». Він підкреслював, що цей закон визначає розвиток всіх психічних процесів, навіть таких різних з погляду традиційної емпіричної психології, як: увага, пам'ять, мислення, мова, емоції, воля [6].

На думку А.В. Запорожця, довільне наслідування дитини є одним зі шляхів оволодіння суспільним досвідом. У старшому дошкільному віці дитина уже свідомо засвоює зразки норм поведінки, разом з тим дітям властива емоційна поверховість. Найважливішою якістю, що розвивається в старших дошкільників, психологи (С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонтьєв) називають довільне поводження. Образ поводження виступає як регулятор, коли дитина починає опановувати й управляти своєю поведінкою [6, с. 12].

У представлених дослідженнях відбита проблема соціальної адаптації дітей з нормативним розвитком. У зв'язку із цілями нашого дослідження вважаємо за доцільне проаналізувати наукові підходи до вивчення соціальної адаптації дошкільників з особливими потребами, почасти з порушенням зору.

Дослідження дефектологів Л.С. Виготського, М.І. Земцової, А.І. Зотова, О.Г. Литвака, Л.І. Солнцевої, В.А. Феоктистової показали, що в розвитку нормальних і аномальних дітей існують загальні закономірності. Своєрідність розвитку аномальної

дитини обумовлена характером дефекту. Дефект зору при відсутності правильного керівництва веде до обмежених, неповноцінних, уривчастих сприйнятів, які виражаються в бідності, неточності, фрагментарності уявлень про предмети і явища навколишньої дійсності, що ускладнює певною мірою процес навчання, а також сам процес адаптації.

Дослідження, присвячені готовності дітей із зоровою недостатністю до навчання, показали, що серед вступників у підготовчий клас налічується до 30% учнів, що не мають необхідного рівня готовності до засвоєння шкільного програмного матеріалу (З.Г. Єрмолаєва, М.І. Земцова, Н.С. Костючек, Н.А. Крилова, Л.І. Моргайлик, Л.І. Солнцева, Т.П. Свиридюк, В.О. Феоктистова).

Аналізуючи процеси соціальної адаптації дітей дошкільного віку з порушенням зору, З.Н. Кісаєва зазначає, що важливим механізмом адаптації дитини дошкільного віку з порушенням зору, зокрема, з метою формування культури спілкування, засвоєння правил поведінки, загальноприйнятих норм, виступає наслідування дорослим, особливо батькам і вихователям [4, с. 13-16].

І.П. Волкова вважає, що як особлива група людей, інваліди по зору характеризуються специфікою процесу соціальної адаптації, насамперед, у силу домінування візуальної складової сучасного соціокультурного середовища. Істотними бар'єрами інтеграції інвалідів по зору в суспільство є не тільки недостатній розвиток реальної економічної, соціально-психологічної допомоги, але й недостатній рівень толерантності суспільства стосовно інвалідів, несформованість соціальних аттитюдів позитивного характеру щодо людини з обмеженими можливостями, широке поширення неадекватних уявлень і стереотипів сприйняття людей із глибокою зоровою патологією (Л.І. Аксьонова, Т.В. Єгорова, В.П. Гудоніс, Д.В. Зайцев, О.Р. Ярська-Смирнова, С.С. Ярошенко) [1, с. 6-8].

І.П. Волкова пропонує у якості розгляду методології проблеми соціальної адаптації звернути увагу на наступні підходи та положення: концептуальні підходи й положення до вивчення соціальної адаптації й інтеграції людей з обмеженими можливостями в суспільство у вітчизняних дослідженнях в області корекційної психології (Є.Д. Агєєв, В.П. Гудоніс, В.З. Кантор, О.Г. Литвак, І.Ю. Левченко, М.М. Малофєєв, І.І. Мамайчук, Н.В. Назарова, Г.В. Нікуліна, Л.І. Плаксина, Л.І. Солнцева, У.В. Ульяновка, О.М. Усанова); до вивчення сутнісних характеристик процесу соціально-психологічного супроводу корекційно-освітньої й реабілітаційної практики інвалідів по зору (В.З. Кантор, В.А. Кручинін, В.В. Мурашко, Г.В. Нікуліна, Г.М. Нікуліна, Л.І. Плаксина); положення корекційної психології про розвиток свідомості в діяльності як головної умови компенсації дефектів зору й найважливішої складової соціально-психологічної адаптації, реабілітації й інтеграції інвалідів по зору в суспільство (Є.Д. Агєєв, В.М. Акімушкін, В.П. Гудоніс, М.І. Земцова, В.З. Кантор, О.Г. Литвак, О.П. Синьова, В.М. Сорокін, О.І. Чераньов) [1, с. 7]

Висновки. Таким чином, дослідження соціальної адаптації дітей дошкільного віку з патологією зору має свої особливості. Формування соціальної адаптації дітей дошкільного віку з порушеннями зору зіштовхується з багатьма проблемами: це поєднані з порушеннями зору дефекти, неблагополучні родини у випробуваних, вікові особливості, але головними проблемами в адаптації дошкільників з порушеннями зору є рівень психічного розвитку й наявності дошкільної підготовки, сформовані норми й цінності соціуму, певний рівень культурного розвитку, комунікативної й соціальної компетентності. Тому потрібно у кожному дошкільному закладі для дітей з особливими

потребами, і з порушенням зору почасти, організувати психолого-медико-педагогічний супровід адаптації та соціалізації таких дітей.

Список використаної літератури

1. Волкова И.П. Психология социальной адаптации и интеграции людей с глубокими нарушениями зрения: дисс. д-ра психол. наук: специальность 19.00.10 «коррекционная психология» / И.П.Волкова. — Санкт-Петербург, 2010. — 470 с.
2. Голенкова И.В. Социально-педагогическая адаптация дошкольников в группах кратковременного пребывания: автореферат диссертации на соискание научной степени к. пед. н., специальность 13.00.01 «общая педагогика, история педагогики и образование» / И.В.Голенкова. — Волгоград, 2008. — 25 с.
3. Головин С.Ю. Словарь практического психолога / С.Ю. Головин. — М., 1998. — 660 с.
4. Кисаева З.Н. Особенности адаптации дошкольников с нарушениями зрения в социокультурном пространстве Крайнего Севера: автореферат на соискание ученой степени к. пед. н., специальность 13.00.02 «теория и методика обучения и воспитания (социальная работа)» / З.Н.Кисаева. — М., 2004. — 23 с.
5. Полозова О.В. Формирование социальной компетентности у детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи в проектной деятельности: автореферат диссертации на соискание ученой степени к. пед. н., специальность 13.003.03 «коррекционная педагогика (логопедия)» / О.В.Полозова. — М., 2015. — 26 с.
6. Слушкина Е.А. Социальная адаптация детей старшего дошкольного возраста средствами народной педагогики: автореферат на соискание ученой степени к. пед. н., специальность 13.00.07 «теория и методика дошкольного образования» / Е.А.Слушкина. - Екатеринбург, 2007. - 23 с.
7. Яппарова Г.М. Развитие социальной компетентности старших дошкольников в поликультурной среде: автореферат диссертации на соискание ученой степени к. пед. н., специальность 13.00.02 «теория и методика обучения и воспитания (социальная работа)» / Г.М. Яппарова. - М, 2010. - 27 с.

Транслітерація

1. Volkova I.P. Psihologiya sotsialnoy adaptatsii i integratsii lyudey s glubokimi narusheniyami zreniya: diss. d-ra psihol. nauk: spetsialnost 19.00.10 «korrektsionnaya psihologiya» / I.P.Volkova. — Sankt-Peterburg, 2010. — 470 s.
2. Golenkova I.V. Sotsialno-pedagogicheskaya adaptatsiya doshkolnikov v gruppah kratkovremennogo prebyvaniya: avtoreferat dissertatsii na soiskanie nauchnoy stepeni k. ped. n., spetsialnost 13.00.01 «obschaya pedagogika, istoriya pedagogiki i obrazovanie» / I.V. Golenkova. — Volgograd, 2008. — 25 s.
3. Golovin S.Yu. Slovar prakticheskogo psihologa / S.Yu. Golovin. — M., 1998. — 660 s.
4. Kisaeva Z.N. Osobennosti adaptatsii doshkolnikov s narusheniyami zreniya v sotsiokulturnom prostranstve Kraynego Severa: avtoreferat na soiskanie uchenoy stepeni k. ped. n., spetsialnost 13.00.02 «teoriya i metodika obucheniya i vospitaniya (sotsialnaya rabota)» / Z.N. Kisaeva. - M., 2004. - 23 s.
5. Polozova O.V. Formirovanie sotsialnoy kompetentnosti u detey starshego doshkolnogo vozrasta s obschim nedorazvitiem rechi v projektnoy deyatel'nosti: avtoreferat

dissertatsii na soiskanie uchenoy stepeni k. ped. n., spetsialnost 13.003.03 «korrektsionnaya pedagogika (logopediya)» / O.V. Polozova. - M., 2015. - 26 s.

6. Slushkina E.A. Sotsialnaya adaptatsiya detey starshego doshkolnogo vozrasta sredstvami narodnoy pedagogiki: avtoreferat na soiskanie uchenoy stepeni k. ped. n., spetsialnost 13.00.07 «teoriya i metodika doshkolnogo obrazovaniya» / E.A. Slushkina. — Ekaterinburg, 2007. - 23 s.

7. Yapparova G.M. Razvitie sotsialnoy kompetentnosti starshih doshkolnikov v polikulturnoy srede: avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchenoy stepeni k. ped. n., spetsialnost 13.00.02 «teoriya i metodika obucheniya i vospitaniya (sotsialnaya rabota)» / G.M. Yapparova. - M., 2010. - 27 s.

Черных Л.А.

СОЦИАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С НАРУШЕНИЕМ ЗРЕНИЯ

В статье рассмотрены основные подходы к понятию «социальная адаптация» дошкольников с нормативным развитием и с нарушением зрения. Определено, что социальная адаптация рассматривается в работах исследователей в трех аспектах: педагогическом, социологическом и психологическом. Причем в педагогическом аспекте существуют, по меньшей мере, пять групп исследований проблемы социальной адаптации и социализации. Первую группу составляют общие вопросы социальной педагогики. Вторая группа исследований посвящена проблемам формирования личности, ее воспитания и социальной адаптации. Третья группа раскрывает вопрос организации деятельности инновационных образовательных учреждений, в том числе дошкольных. Четвертая группа представлена в исследованиях современных подходов к изучению и построению педагогического процесса на основе идей ненасилия. Пятая группа исследований заключается в приобщении детей с помощью педагогической культуры к методам и средствам народного творчества, народной педагогики. Социологический аспект изучения проблемы социальной адаптации представлен в теории и методологии социальной педагогики, социальной работы, социализации, социальной компетентности. Рассмотрение проблемы социальной адаптации дошкольников в психологическом аспекте включает исследование культурно-исторической концепции развития личности, индивидуально-дифференцированного подхода к изучению и воспитанию детей с разными формами дизонтогенеза, влияние социальной среды на формирование личности ребенка, учет закономерностей психического и социально-личностного развития в дошкольном возрасте как чувствительном в формировании и развитии личности, а также социализацию и социальную адаптацию ребенка в обществе.

В статье рассмотрено понятие адаптации, социальной и сенсорной адаптации, типы адаптационного процесса. Определено, что в развитии нормальных и аномальных детей существуют общие закономерности. Своеобразие развития аномального ребенка обусловлено характером дефекта. Дефект зрения влияет на формирование социальной адаптации ребенка дошкольного возраста, поэтому она имеет определенные особенности. Подчеркнуто, что важным механизмом социальной адаптации ребенка дошкольного возраста с нарушением зрения с целью формирования культуры общения, усвоения правил поведения, общепринятых норм, выступает подражание взрослым, особенно родителям и воспитателям.

Ключевые слова: социальная адаптация, дети дошкольного возраста, дошкольники с нарушением зрения, аспекты исследования социальной адаптации, социализация, социальная компетентность.

Chernih L.A.

SOCIAL ADAPTATION OF PRESCHOOL CHILDREN WITH VISUAL IMPAIRMENTS

In the article the main approaches to the notion of "social adaptation" of preschool children with normative development and children with visual impairments. Determined that social adaptation seen in the works of researchers in three aspects: pedagogical, sociological and psychological. And in the pedagogical aspect, there are at least five groups of researches of problems of social adaptation and socialization. The first group consists of general issues of social pedagogy. The second group of studies is devoted to the problems of identity formation, its education and social adaptation. The third group disclose issues of organization of activity of innovative educational institutions, including for preschool children. The fourth group is represented in the study of modern approaches to the study and construction of educational process based on the ideas of non-violence. The fifth group consists in joining of children by means of pedagogical culture to the methods and tools of folk creation, folk pedagogy. Sociological aspect of studying the problem of social adaptation is presented in the theory and methodology of social pedagogy, social work, socialization, social competence. Review of the problem of social adaptation of preschooler in the psychological aspect includes the study of cultural and historical concept of personality, individually differentiated approach to the study and education of children with various forms of dysontogenesis, the influence of social environment on the formation of child, consideration of patterns of mental and social and personal development in preschool age, this age is sensitive in the formation and development of personality, as well as includes socialization and social adaptation of the child in society.

The article examined the concept of adaptation, social and sensory adaptation, adaptation process types. Determined that in the development of normal and of anomalous children are common regularities. Peculiarity of development of anomalous child is conditioned by the nature of the defect. The defect of vision affects the formation of social adaptation of the child of preschool age, therefore this child has certain peculiarities. It was emphasized that an important mechanism of social adaptation preschool child with visual impairment, with the aim of formation a culture of communication, learning the rules of conduct, generally accepted norms, is acts of imitation of adults, especially of parents and teachers.

Key words: social adaptation, preschool children, preschool children with visual impairment, aspects of the researches social adaptation, socialization, social competence.

Черних Лариса Анатоліївна – кандидат психологічних наук.

УДК 159.922.73

Черних-Луцан К.О.

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ПІСЛЯ ПЕРЕНЕСЕННЯ ТЯЖКИХ СОМАТИЧНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

У статті розглянуто психологічні проблеми дітей, які перенесли тяжкі соматичні захворювання. Показано, що тяжкі соматичні захворювання мають